

φιβολία ὅτι ἀληθῆς πολιτισμός μόνον ἐπὶ ὑγιῶν καὶ ὀρθῶν ἀντιλήψεων τῶν μελῶν μιᾶς κοινωνίας εἶναι δυνατόν νὰ στηριχθῆ, δι' ὃ καὶ πάντα τὰ πολιτισμένα κράτη πρὸ πολλοῦ ἔχουσι καθιέρωσει τὴν συνεκπαίδευσιν γενικὴν ἀπὸ τῆς κατωτάτης βαθμίδος τῶν σχολείων μέχρι τῆς ἀνωτάτης. Ἐνῶ δι' ἡμᾶς βῆμα προόδου θ' ἀποτελέσει ἡ κατὰ τὸ παρὸν καθιέρωσις αὐτῆς ἐν τῇ δημοτικῇ ἐκπαιδεύσει καὶ ὁ χωρισμός τῶν φύλων ἐν τῇ μέσῃ».

Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ λόγοι εἶναι πράγματι τόσο σοβαροί, ὥστε νὰ περιττεύουν οἱ προτασσόμενοι οἰκονομικοὶ λόγοι, οἵτινες θὰ εἶχον τὴν θέσιν των εἰς οἰκονομικὰ νομοσχέδια μᾶλλον. Τὸ ἐπιχείρημα ὅτι θὰ οἰκονομήσωμεν τὴν δαπάνην ἑνὸς διδασκάλου, ἐνῶ ἐξ ἄλλου θὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ συμπτύξωμεν δύο σχολεῖα εἰς ἓν καὶ συνεπῶς νὰ ὑποχρεώσωμεν ἓνα διδάσκαλον νὰ διδάσκη 80 μαθητάς, ἐνῶ πρότερον τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν μαθητῶν ἐδίδασκον δύο διδάσκαλοι, δὲν στηρίζεται ἀπὸ ἐκπαιδευτικῆς πλευρᾶς. Ἄν δὲν ὑπῆρχον καὶ οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ὑπὲρ τῆς συνεκπαιδεύσεως τῶν δύο φύλων λόγοι, θὰ ἔπρεπεν, εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν θὰ ὑπεστηρίζετο τοιαύτη γνώμη διὰ λόγους οἰκονομίας, οἱ ἐκπαιδευτικοὶ νὰ πολεμήσωσιν αὐτήν, διότι εἶναι ἐπιζημία διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν.

3. ΟΡΟΙ ΔΙΑ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΙΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Ὁ νόμος τοῦ 1834 οὐδένα περιορισμὸν ἔθετε διὰ τὴν ἴδρυσιν δημοτικῶν σχολείων, ἀλλ' ἀπλῶς ὠρίζεν ὅτι «εἰς ἕκαστον δῆμον θέλει συσταθῆ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνά ἓν δημοτικὸν σχολεῖον. Πρὸς τὸ παρὸν θέλουν ἐνώνεσθαι πολλοὶ γειτνιαζόντες δῆμοι πρὸς ἀνέγερσιν καὶ διατήρησιν ἑνὸς δημοτικοῦ σχολεῖου». Ἐπετρέπετο λοιπὸν ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν ἢ τῶν κατοίκων νὰ ἰδρύωνται σχολεῖα ὅπουδῆποτε. Ἐπειδὴ ὅμως οὐδεμία ἀρχὴ ἐκράτει εἰς τὴν ἴδρυσιν αὐτῶν, συνέβη ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχουν σχολεῖα εἰς μεγάλα μέρη, νὰ λειτουργοῦν δὲ τοιαῦτα εἰς πολὺ μικρότερα. Εἰς τὴν ἀνωμαλίαν αὐτὴν ἠθέλησαν νὰ θέσουν περιορισμὸν τὰ νομοσχέδια τοῦ 1889 κατὰ πρῶτον. Κατὰ τὸ ἄρθρ. 2 τοῦ νομοσχεδίου «περὶ τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως» σχολεῖα ἰδρύ-

ονται «πανταχοῦ, ἔνθα οἱ κάτοικοι εἶναι πλείονες τῶν 300», κατὰ δὲ τὸ ἄρθρ. 4 «τὸ δέκατον τῶν κατοίκων τῶν ἑκασταχοῦ πόλεων, κωμοπόλεων καὶ κωμῶν ἐμφαίνει γενικῶς εἶπεῖν τὸν ἀριθμὸν τῶν παιδων, ἀρρένων τε καὶ θηλέων τῶν ἔχόντων τὴν νόμιμον ἡλικίαν πρὸς φοίτησιν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως· ταύτην δὲ πάλιν τὰ μὲν 3)5 ἐμφαίνουσι γενικῶς εἶπεῖν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀρρένων, τὰ δὲ 2)5 τὸν ἀριθμὸν τῶν θηλέων». Τὰ νομοσχέδια ὁμῶς ταῦτα καθιέρωνον περίεργον ἀρχὴν. Κατεδίκάζον εἰς ἀμάθειαν τὰ χωρία καὶ τοὺς συνοικισμούς, ἅτινα εἶχον ὀλιγωτέρους τῶν 300 κατοίκους. Δεδομένου δὲ ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα σημαντικὸς ἀριθμὸς χωρίων ἔχει μικρὸν ἀριθμὸν κατοίκων, μέγα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ θὰ ἔμενεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νομοσχεδίων τούτων ἄνευ στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως. Καὶ ἐμετριάζετο μὲν τὸ κακὸν διὰ τῶν ἰδρυομένων ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ νομοσχεδίου ἡμιημερησίων γραμματείων, τὰ ὅποια θὰ ἐλειτούργουν ὅπου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συγκεντρωθοῦν 25 μαθηταὶ ἐκ διαφόρων πλησιοχώρων χωρίων, πάντως ὁμῶς ἀρκέτος ἀριθμὸς μερῶν θὰ ἔμενεν ἄνευ σχολείου. Ἀρκεῖ νὰ σημειώσωμεν ὅτι κατ' αὐτὴν τὴν συνοδεύουσαν τὸ νομοσχέδιον τοῦτο ἔκθεσιν τὰ λειτουργοῦντα τότε δημοτικὰ σχολεῖα θὰ ἠλαττοῦντο ἀπὸ 1798 εἰς 1173, θὰ ἠϋξάνοντο δὲ τὰ γραμματεῖα ἀπὸ 480 εἰς 1141. Κατόπιν ὁ νόμος ΒΠΕ' τοῦ 1892 ὡς βάσιν διὰ τὴν σύστασιν δημοτικοῦ σχολείου ἔλαβε τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπίσημον ἀπογραφὴν, ὑπολογιζομένων τῶν ἔχόντων σχολικὴν ἡλικίαν εἰς τὰ 7)0 ἐκ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ, ἐξ ὧν τὰ 3)5 ἄρρενα καὶ τὰ 2)5 θήλεα. Ὁ νόμος οὗτος ἐπέφερε τάξιν τινὰ περὶ τὴν ἰδρυσιν τῶν σχολείων. Πρὸ παντὸς διώρθωσε τὸ μέχρι τότε παρατηρούμενον εἰς ἄλλα μὲν σχολεῖα νὰ ἀναλογῆ εἰς διδάσκαλος πρὸς 4 ἢ 5 μαθητάς, ἄλλα δὲ νὰ στεροῦνται παντελῶς διδασκάλου. Ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ συνεστήθησαν ἀνὰ τὸ Κράτος ἐν ὄλῳ 1414 δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων, 400 θηλέων καὶ 885 γραμματεῖα. Τὴν ληφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ νόμου ΒΠΕ' βάσιν διὰ τὴν ἰδρυσιν σχολείων ἀνέτρεψεν ὁ νόμος ΒΤΜΘ' τοῦ 1895, κατὰ τὸν ἑποῖον ἐπιτρέπεται ἡ ἰδρυσις δημοτικῶν σχολείων πανταχοῦ τοῦ Κράτους «ἂν οἱ δημοτικοὶ πόροι ἢ εἰσφοραὶ ἰδιωτικαὶ ἢ κληρο-

δοτήματα ἐπαρκῶσι νὰ παρέχῳσι τὴν πρὸς συντήρησιν αὐτῶν δαπάνην». Τὰ ἐπακολουθήσαντα ὅμως νομοσχέδια τοῦ 1899 ἔλαβον πάλιν ὡς βάσιν τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν, τὸν ὁποῖον ὠρισαν εἰς 20 τοῦλάχιστον, ἐξευρισκόμενον διὰ τῆς ἐπισήμου ἀπογραφῆς, καθ' ἣν τὸ 1)8 τῶν κατοίκων ἐκάστης πόλεως κλπ. ἀποτελεῖ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑποχρέων πρὸς φοίτησιν μαθητῶν. Κατὰ τὴν βάσιν ταύτην ὑπελογίζετο ἐν τῇ εἰσηγητικῇ ἐκθέσει τῶν νομοσχεδίων ὅτι θὰ ἠϋξάνοντο τὰ λειτουργοῦντα τότε σχολεῖα κατὰ 600 περίπου, θὰ ἔμενον δὲ ἄνευ σχολείων ὑπὲρ τὰ 1600 χωρία, ἐν οἷς κατὰ τὴν ἐκθεσιν «οὔτε οἰκονομικοὶ πόροι, οὔτε τὸ ὑπάρχον διδακτικὸν προσωπικὸν ἐξαρκεῖ, ἵνα ἰδρύσωμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος σχολεῖα». Τὴν αὐτὴν βάσιν ἠκολούθησε καὶ ὁ μεταγενέστερος ΓΝΗ' νόμος τοῦ 1905, λαβὼν ὡς κατώτατον ὄριον διὰ τὴν ἰδρυσιν σχολείου 15 τοῦλάχιστον μαθητᾶς, προκειμένου περὶ κοινοῦ, καὶ 50, προκειμένου περὶ πλήρους. Τὰ νομοσχέδια τοῦ 1913, καταργοῦντα τὴν διάκρισιν μεταξὺ πλήρων καὶ κοινῶν δημοτικῶν σχολείων, ἀπῆτουν 20 τοῦλάχιστον μαθητᾶς διὰ τὴν ἰδρυσιν σχολείου. Ὁ νόμος 2249 τοῦ 1920 διὰ τὴν σύστασιν σχολείων ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τελευταίας ἀπογραφῆς, 7 ο)ο ἀναλογούντων τῶν μαθητῶν ἢ μαθητριῶν, προκειμένου περὶ συστάσεως σχολείου ἀρρένων ἢ θηλέων καὶ 12 ο)ο προκειμένου περὶ συστάσεως σχολείου μικτοῦ. Τέλος δὲ ὁ ἐν ἰσχύϊ νόμος 4397 ὀρίζει ὅτι δημοτικὰ σχολεῖα ἰδρύονται «ὅπου εἶναι δυνατὸν νὰ συγκεντρωθοῦν τοῦλάχιστον 15 μαθηταὶ ἐκ τῶν ἐχόντων τὴν νόμιμον πρὸς φοίτησιν ἡλικίαν. Δεδομένου δὲ ὅτι οἱ ἄγοντες τὴν σχολικὴν ἡλικίαν ἀποτελοῦν τὰ 12 ο)ο περίπου τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων, ἔπεται ὅτι σχολεῖα κατὰ τὸν νόμον τοῦτον ἰδρύονται εἰς μέρη, ἔχοντα τοῦλάχιστον 125 κατοίκους. Ἄν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1928 ὑπάρχουν ἐν Ἑλλάδι 1448 μὲν συνοικισμοὶ ἔχοντες μέχρι 50 κατοίκων, 1357 δὲ μέχρι 100 καὶ 2098 μέχρι 200, πρέπει νὰ ὑπάρχουν 3300¹ περίπου συνοικισμοὶ ἄνευ σχολείου. Κατὰ τὴν αὐτὴν

1. Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος, 1930, σελ. 32.

2. Ἐκ τῶν συνοικισμῶν 100—200 κατοίκων λαμβάνομεν μόνον τὸ 1)4.

ἀπογραφὴν οἱ ἀνωτέρω συνοικισμοὶ ἀντιπροσωπεύουν πληθυσμὸν 217.400 κατοίκων, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 12 ο)ο, ἤτοι 26000 περίπου ἔχουν σχολικὴν ἡλικίαν. Συνεπῶς 26000 μαθηταὶ δὲν πρέπει νὰ φοιτοῦν εἰς σχολεῖα δι' ἔλλειψιν τοιούτων εἰς τὸ μέρος τῆς κατοικίας των. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅμως ὅτι οἱ συνοικισμοὶ ἐν Ἑλλάδι εἶναι ἐγγύτατα πρὸς ἀλλήλους καὶ τὰ παιδία δύνανται χωρὶς πολὺν κόπον νὰ μεταβαίνουν εἰς τὰ οὐχὶ μακρὰν ἀπέχοντα σχολεῖα τῶν ἐγγύς χωρίων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὅμως καθῆκον τῆς πολιτείας εἶναι νὰ φροντίσῃ ἔστω καὶ εἰς τοὺς συνοικισμοὺς τούτους νὰ ἰδρῦσῃ σχολεῖα, ἐφ' ὅσον ἀξιοῖ ὑποχρεωτικὴν τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν».

Εἶδη σχολείων.

Ὁ νόμος τοῦ 1834 δὲν ὠριζεν ἐκ πόσων τάξεων ἀποτελεῖται ἕκαστον δημοτικὸν σχολεῖον, ἐφ' ὅσον ὅμως καθίστα ὑποχρεωτικὴν τὴν ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη φοίτησιν εἰς τὸ δημοτ. σχολεῖον, εἶχεν ὑπ' ὄψιν τοῦ ὅτι θ' ἀπετελεῖτο ἐξ ἑπτὰ τάξεων. Διάκρισις μεταξὺ μονοταξίων, διταξίων κλπ. δὲν ὑπῆρχε τότε, διότι, χρησιμοποιοιμένης εἰσέτι τῆς ὑπὸ τοῦ Καποδίστρια εἰσαχθείσης ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου, εἰς διδάσκαλος ἐδίδασκεν εἰς πάσας τὰς τάξεις. Ἡ ἐξῆς μόνον διάκρισις ὑπῆρχε· εἰς σχολεῖα νομῶν καὶ ἐπαρχιῶν εἰς ἃ ἐδίδασκον διδάσκαλοι α' τάξεως, ἔχοντες βοηθὸν καὶ τὸν ὑποδιδάσκαλον καλούμενον, εἰς σχολεῖα δήμων α' τάξεως εἰς ἃ ἐδίδασκον δημοδιδάσκαλοι β' καὶ εἰς σχολεῖα γ' τάξεως, εἰς ἃ ἐδίδασκον δημοδιδάσκαλοι γ' τάξεως. Ἐνῶ ὅμως κατὰ νόμον ἔπρεπε νὰ ἔχουν τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἑπτὰ τάξεις, εἰς τὴν πραγματικότητά μόνον ἔφθανον τὰς πέντε, συνήθως δὲ εἶχον ὀλιγωτέρας. Βραδύτερον, ὅτε διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1880 ἀντικατεστάθη ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ διὰ τῆς συνδιδασκτικῆς μεθόδου, ὠρίσθη ὅτι οἱ μαθηταὶ τῶν δημοτικῶν σχολείων ἔπρεπε νὰ διαιρῶνται «εἰς τέσσαρας ἢ καὶ πέντε ἐν ἀνάγκῃ ἐνιαυσίους τάξεις, κατὰ τὴν ἐν τοῖς προτύποις τοῖς προσηρτημένοις τοῖς διδασκαλείοις ἐπικρατοῦσαν μέθοδον καὶ τάξιν», τὰ δὲ ὀλιγοπληθῆ σχολεῖα, εἰς ἃ οἱ καθ' ἡμέραν παρόντες μαθηταὶ δὲν ὑπερέβαινον τοὺς 50, διηροῦντο εἰς 4 τάξεις. Εἰς ἕκαστον σχολεῖον, ἀνα-

λόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν, διωρίζετο εἰς διδάσκαλος, ὅποτε τοῦτο ὠνομάζετο μονοτάξιον, δύο, ὅποτε ὠνομάζετο διτάξιον ἢ περισσότεροι, ὅποτε ὠνομάζετο πολυτάξιον. Ἐφ' ὅσον ὅμως δὲν ὑπῆρχεν περιορισμός τις ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν διὰ τὸν διορισμὸν ἐνὸς ἢ περισσοτέρων διδασκάλων, ἰδρύοντο πολυτάξια σχολεῖα, ἐνθα μόλις ἤρκει ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν διὰ μονοτάξια, ἐνῶ ἔμενον μονοτάξια ἄλλα σχολεῖα, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ἀπῆτει νὰ εἶναι πολυτάξια. Διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 9 Σεπτεμβρίου 1881 ἐπετράπη νὰ προστεθῇ εἰς δημοδιδάσκαλος ἐν τῶν κεντρικῶν δημοτικῶν σχολείῳ τῆς πρωτευούσης ἐκάστης τῶν ἐπαρχιῶν ἢ πόλεων, ἔχουσῶν ἄνω τῶν 5000 κατοίκων. μισθοδοτούμενος παρὰ τοῦ δημοσίου, διὰ δὲ τοῦ ἀπὸ 14 Αὐγούστου 1882 διατάγματος ἐπετράπη ἡ σύστασις πλήρων δημοτικῶν σχολείων «ἐν οἷς δήμοις κριθῇ τοῦτο ἀναγκαῖον». Πράγματι ἰδρύθησαν τοιαῦτα σχολεῖα, ἀλλὰ—ὅπως λέγει ἡ εἰσηγητικὴ ἔκθεσις τῶν νομοσχεδίων Εὐταξία,—«μετὰ δαπάνην 400.000 δραχ. περίπου, βραχὺ τι μόνον διαρκέσαντα, κατηργήθησαν, οἰκτρῶς ἀποτυχόντα».

Πρῶτα ἐπεχείρησαν νὰ καθορίσουν νομοθετικῶς τὰ εἶδη τῶν δημοτικῶν σχολείων τὰ νομοσχέδια τοῦ 1899. Κατὰ ταῦτα «ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις πάντων τῶν Ἑλληνοπαίδων, ἀρρένων τε καὶ θηλέων, διαρκεῖ ἐπὶ ἕξ ἔτη». Ὅπως εἶδομεν τοῦ 1834 ὁ νόμος ἠθέλην ἑπταετῆ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν, ἐπειδὴ ὅμως τοῦτο κατέστη εἰς τὴν ἐφαρμογὴν του ἀδύνατον, περιωρίζετο διὰ τῶν νομοσχεδίων εἰς ἕξαετῆ. Ἀλλὰ καὶ τούτο ἦτο πολυτέλεια διὰ τὴν τότε κατάστασιν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως. Ἐπὶ πολὺ ἀκόμη χρονικὸν διάστημα δὲν ἦτο εἰμὴ τετραετές. Εἶδη δημοτικῶν σχολείων παρεδέχοντο πέντε τὰ νομοσχέδια τοῦ 1889, ἦτοι α) τὰ πλήρη δημοτικὰ σχολεῖα, ἐν οἷς ἕξ τάξεων μαθηταί, ὑπὸ ἕξ διδασκάλων ἐν ἕξ αἰθούσαις διδάσκονται, β) τὰ πολυτάξια, ἐν οἷς πέντε ἢ τέσσαρες ἢ τρεῖς διδάσκαλοι ἐν ἰσαριθμοῖς αἰθούσαις τοὺς μαθητὰς ἕξ τάξεων διδάσκουσι, γ) τὰ διτάξια, ἐν οἷς ἕξ τάξεων μαθηταί ὑπὸ δύο διδασκάλων ἐν δυσὶν αἰθούσαις διδάσκονται, δ) τὰ μονοτάξια, ἐν οἷς ἕξ τάξεων μαθηταί ὑπὸ ἐνὸς καὶ τοῦ

αὐτοῦ διδασκάλου ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ συνδιδάσκονται καὶ ε) τὰ ἡμιημερήσια, ἐν οἷς εἷς καὶ ὁ αὐτὸς διδάσκαλος διδάσκει τὰς μὲν προμεσημβρινὰς ὥρας τοὺς μαθητὰς ἐξ τάξεων ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ, τὰς δὲ μεταμεσημβρινὰς τοὺς μαθητὰς ἄλλων ἐξ τάξεων». Πρὸς καθορισμὸν τοῦ τύπου ἐκάστου σχολείου ἐλαμβάνετο ὡς μέτρον τὸ πηλίκον τῆς διαιρέσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ διὰ τοῦ 50 μὲν, προκειμένου περὶ κωμῶν, διὰ τοῦ 60 δέ, προκειμένου περὶ κωμοπόλεων καὶ διὰ τοῦ 70, προκειμένου περὶ πόλεων. Ἄν π.χ. ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν, διαιρούμενος διὰ τοῦ 50 ἢ τοῦ 60 κλπ., ἔδιδε πηλίκον 1, τὸ σχολεῖον ἐγένετο μονοτάξιον, ἂν 2 διτάξιον κ.ο.κ. Πλὴν τῶν δημοτικῶν σχολείων ἰδρύνοντο διὰ τῶν ἐν λόγῳ νομοσχεδίων καὶ «γραμματεῖα» τριῶν εἰδῶν, α' τάξεως, ἂν οἱ κάτοικοι ἦσαν 500—600, β' ἂν 400—500 καὶ γ' ἂν 300—400. Ἡμιημερήσια σχολεῖα ἰδρύνοντο εἰς κώμας ἐχούσας πληθυσμὸν κάτω τῶν 600 κατοίκων, «ὅταν ὁμοῦ δύο ἢ καὶ πλείονες κῶμαι παρέχωσι τὸν ἐλάχιστον νόμιμον ἀριθμὸν τῶν 50 μαθητῶν» καὶ ὅταν «κείμεναι ὀπωσοῦν πλησίον ἀλλήλων καὶ μὴ διὰ δυσχωριῶν διακοπτόμεναι δὲν καθιστῶσιν ἀδύνατον οὐδὲ δυσχεροστάτην τὴν μετάβασιν τῶν μαθητῶν εἰς τὸ ἐν μιᾷ τούτων ἰδρυμένον σχολεῖον ἢ τὴν καθημερινὴν μετάβασιν τοῦ διδασκάλου εἰς αὐτά». Δηλ. εἰς τὰ ἡμιημερήσια σχολεῖα θὰ ἐδίδασκεν εἷς διδάσκαλος εἰς δώδεκα τάξεις ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας. Εἶναι εὐνόητον, ὅτι τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ, ἀλλὰ καὶ ἂν ἐγένετο, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ διδασκαλία ὑπὸ τοιοῦτους ὄρους ἐνεργουμένη.

Ὁ νόμος ΒΠΕ' τοῦ 1892 ὠρίσε τετραετῆ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν, παρεδέχθη δὲ 4 εἰδῶν σχολεῖα, μονοτάξια, διτάξια, τρίτάξια καὶ τετρατάξια, ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν αὐτοῖς διδασκόντων διδασκάλων. Πρὸς καθορισμὸν δὲ τοῦ εἴδους αὐτῶν ἐλάμβανεν ὡς βάσιν τὴν αὐτὴν περίπου μὲ τὰ νομοσχέδια τοῦ 1889, ἦτοι τὸ πηλίκον τῆς διαιρέσεως τοῦ ὅλικοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 40—50 μὲν εἰς τὰς κώμας, 50—60 εἰς τὰς κωμοπόλεις καὶ 60—70 εἰς τὰς πόλεις.

Ὁ καταργήσας τὸν ΒΠΕ' νόμος ΒΤΜΘ' τοῦ 1895 διήρесе τὰ

σχολεία τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως εἰς δύο κατηγορίας, τὰ κοινὰ δημοτικά σχολεῖα καὶ τὰ πλήρη δημοτικά σχολεῖα. Καὶ τὰ μὲν κοινὰ ἀπετελοῦντο ἀπὸ τέσσαρας ἐνιαυσίους τάξεις, τὰ δὲ πλήρη ἀπὸ ἕξ. Τὰ κοινὰ δημοτικά σχολεῖα ἦσαν μονοτάξια, δηλ. μὲ ἓνα διδάσκαλον, ἂν οἱ εἰς αὐτὰ φοιτῶντες μαθηταὶ δὲν ὑπερέβαινον τοὺς 80, δίτάξια ἂν δὲν ὑπερέβαινον τοὺς 140, τριτάξια ἂν δὲν ὑπερέβαινον τοὺς 200 καὶ τετρατάξια, ἂν οἱ εἰς αὐτὰ φοιτῶντες μαθηταὶ ὑπερέβαινον τοὺς 200. Τὰ κοινὰ δημοτικά σχολεῖα ὠνομάζοντο καὶ γραμματοδιδασκαλεῖα. Τὰ εἶδη τῶν πλήρων δημοτικῶν σχολείων δὲν ὠρίζεν ὁ νόμος ΒΤΜΘ', οὔτε τὸν ἀπαιτούμενον διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν ἐκάστου εἴδους ἀριθμὸν μαθητῶν.

Ὁ νόμος ΒΤΜΘ' ἐν σπουδῇ ὑποβληθεὶς εἰς τὴν Βουλὴν καὶ ἄνευ ἐπεξεργασίας τινὸς ψηφισθεὶς παρ' αὐτῆς, εἶναι ἐσφαλμένος εἰς αὐτὴν τὴν βᾶσιν του. Καθιερώνει ἄνισον τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τὰ διάφορα μέρη τοῦ Κράτους, παραδεχόμενος ἄλλαχοῦ μὲν τετραετῆ, ἄλλαχοῦ δὲ ἑξαετῆ αὐτήν. Δεδομένου, ὅτι ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις ἀντιπροσωπεύει τὸ ἐλάχιστον ὄριον τῆς γενικῆς μορφώσεως, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς πολιτείας δέον νὰ παρέχεται εἰς τὸν λαόν, ἔπρεπε τὸ ἐλάχιστον αὐτὸ ὄριον νὰ ὀρισθῆ τὸ ἴδιον διὰ πάντα τὰ διαμερίσματα. Εἶναι ἀκατανόητον πῶς ἐνομοθέτησε τὸ Κράτος μέρος μὲν τοῦ λαοῦ νὰ λαμβάνη ἑξαετῆ γενικὴν μόρφωσιν, μέρος δὲ μόνον τετραετῆ, κατεδίκασε δηλ. ἐπισήμως μέρος τοῦ λαοῦ νὰ ἔχη μόρφωσιν ὑπὸ τὸ ἐπιτρεπόμενον ἐλάχιστον ὄριον. Ἄλλὰ καὶ ἄλλο τρωτὸν ἐνέχει ὁ νόμος οὗτος. Καθιστᾷ ὑποχρεωτικὴν ἄλλαχοῦ μὲν τὴν τετραετῆ, ἄλλαχοῦ δὲ τὴν ἑξαετῆ ἐκπαίδευσιν, τούτέστιν, ἂν ληφθῆ ἡ ἐκπαίδευσις ὑπὸ τὴν ἄποψιν τοῦ ἐξαναγκασμοῦ, ἐπιβάλλει ἀνίσους ὑποχρεώσεις εἰς τὸν λαόν. Τὸ περίεργον δὲ—ὡς παρετήρησεν εἰς τὴν ἀγόρευσίν του τῆς 15 Μαΐου 1899 καὶ ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας μ. Εὐταξίας—εἶναι ὅτι δὲ ἑξατάξια δημοτικά σχολεῖα ὑδρύνοντο ὅπου ὑπῆρχον Ἑλληνικά σχολεῖα, ἂν καὶ σκοπὸς τῶν δύο ἀνωτέρων τάξεων των ἦτο ν' ἀναπληρώσουν τὰς δύο κατωτέρας τάξεις τῶν Ἑλλην. σχολείων, δι' ὃ καὶ ἐχορηγήθη εἰς τοὺς ἀποφοίτους αὐτῶν τὸ δικαίωμα νὰ κατατάσσωνται εἰς τὴν γ' τάξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου.

Ἐνῶς τὸ φυσικὸν ἦτο νὰ ἰδρύνωνται ἀντιθέτως ἐκεῖ ὅπου δὲν ἐλειτούργουν Ἑλληνικὰ σχολεῖα διὰ ν' ἀναπληρῶνουν τὰς δύο κατωτέρας τάξεις αὐτῶν. Παρὰ τὰ βασικά του ὅμως ταῦτα σφάλματα ὁ νόμος ΒΤΜΘ' ἴσχυσεν ἐπὶ μίαν τριακονταετίαν περίπου μὲ μικρὰς μόνον τροποποιήσεις.

«Τὰ νομοσχέδια τοῦ 1899, καταρτισθέντα κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ Παπαμάρκου ἐπὶ ὑπουργοῦ Εὐταξίσι, εἶναι τὰ πρῶτα, ἅτινα ἐπέχειρησαν νὰ ὀργανώσουν τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν ἐπὶ ἐπιστημονικῶν βάσεων. Τὰ νομοσχέδια ταῦτα—λέγει κατὰ τὴν κατάθεσιν των ὁ Ὑπουργός—ἐπεξεργάσθη κατ' ἀρχὰς ἐν στενῷ κύκλῳ ἀνδρῶν εἰδικωτάτων περὶ τὰ τοιαῦτα, εἶτα δέ, προκειμένου ἰδίᾳ περὶ τοῦ καταστατικοῦ οὕτως εἰπεῖν νομοσχεδίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ ἐν εὐρυτέρῳ κύκλῳ, ἐν ἐπιτροπῇ δηλονότι περιλαμβουούσῃ πολλοὺς τοὺς γενικοὺς ἐπιθεωρητὰς τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ διευθυντὰς διδασκαλείων, πρὸς δέ τινὰς τῶν ἐν ἐνεργείᾳ ἐπιθεωρητῶν κατὰ τὸν νόμον τοῦ 1895 καὶ τὸν πρόεδρον τοῦ ἐνταῦθα συνδέσμου τῶν δημοδιδασκάλων». Καὶ αὕτη ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις περιελάμβανε δύο κύκλους, τὸν κατώτερον, τετραετῆ, μὲ σκοπὸν «νὰ παράσχη τὴν πρώτην στοιχειώδη γενικὴν μόρφωσιν πρὸς πάντας τοὺς Ἑλληνόπαιδας» καὶ τὸν ἀνώτερον, τριετῆ, μὲ σκοπὸν «νὰ μεταδώσῃ πρὸς τοὺς μὴ βουλομένους νὰ φοιτήσωσιν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ πᾶσας τὰς ἀναγκαίας στοιχειώδεις γνώσεις καὶ δεξιότητας, δι' ὧν θ' ἀνεδεικνύοντο αὐτοὶ πολῖται χρηστοὶ καὶ ἐπιτήδριοι εἰς πᾶν πρακτικὸν τοῦ βίου στάδιον». Ἀποφεύγοντα δηλ. τὸ μειονέκτημα τοῦ ΒΤΜΘ' νόμου παρεδέχοντο γενικῶς τετραετῆ τὴν γενικὴν μόρφωσιν, παρεδέχοντο δ' ὑπὲρ ταύτην καὶ τριετῆ ἐπαγγελματικὴν τρόπον τινὰ ἐκπαίδευσιν. Τὰ δημοτικὰ σχολεῖα διηροῦντο εἰς πέντε εἴδη· α) τὰ πλήρη, ἐν οἷς ἑπτὰ τάξεων μαθηταὶ ὑπὸ ἑπτὰ διδασκάλων ἐν ἑπτὰ αἰθούσαις διδάσκονται, β) τὰ πολυτάξια, ἐν οἷς ἕξ ἢ πέντε ἢ τέσσαρες ἢ τρεῖς διδάσκαλοι ἐν ἰσαριθμοῖς αἰθούσαις τοὺς μαθητὰς ἑπτὰ τάξεων διδάσκωσι, γ) τὰ διτάξια, ἐν οἷς ἑπτὰ τάξεων μαθηταὶ ὑπὸ δύο διδασκάλων ἐν δυσὶν αἰθούσαις διδάσκονται, δ) τὰ μονοτάξια, ἐν οἷς ἑπτὰ τάξεων μαθηταὶ ὑφ' ἑνὸς

διδασκάλου ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ συνδιδάσκονται, ε) τὰ
 γραμματεῖα, ἐν οἷς διδάσκουσι πτυχιούχοι τῶν ὑποδιδασκαλείων,
 γραμματισταὶ καλούμενοι, τοὺς μαθητὰς τεσσάρων τάξεων ἐν μιᾷ
 καὶ τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ καὶ στ') τὰ ἡμιημερήσια, ἐν οἷς εἷς καὶ ὁ αὐ-
 τὸς διδάσκαλος διδάσκει τὰς μὲν προμεσημβρινὰς ὥρας τοὺς μαθη-
 τὰς ἑπτὰ τάξεων ἐν ἐνὶ χωρίῳ, τὰς δὲ μετᾶμεσημβρινὰς τοὺς μαθητὰς
 ἄλλων ἑπτὰ τάξεων ἐν ἑτέρῳ χωρίῳ. Ἡμιημερήσια σχολεῖα ἰδρύ-
 οντο ἐν χωρίοις, ἢ ἅπ' ἀλλήλων ἀπόστασις τῶν ὁποίων δὲν ἦτο
 μακροτέρα τῆς ὥρας, ὁ δ' ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν αὐτῶν ἀνήρχετο
 εἰς 30—40 τὸ πολὺ μαθητὰς. Τὰ ἡμιημερήσια σχολεῖα προεβλέπον-
 το καὶ ὑπὸ τῶν νομοσχεδίων τοῦ 1889—τὰ ὁποῖα ἄλλως τε ὡς ἐπὶ
 τὸ πλεῖστον εἶχον καὶ τὰ προκείμενα νομοσχέδια ὡς βάσιν—μὲ μό-
 νην τὴν διαφορὰν, ὅτι ἐνῶ ἐκεῖνα ὑποχρεώνουν κατὰ τὰς περιστά-
 σεις καὶ τοὺς μαθητὰς νὰ μεταβαίνουν ἀπὸ τοῦ χωρίου των εἰς
 ἄλλο χωρίον πρὸς παρακολούθησιν τῶν μαθημάτων τοῦ δημοτι-
 κοῦ σχολείου, ταῦτα ὑπεχρέωνον μόνον τοὺς διδασκάλους εἰς τὴν
 τοιαύτην περιοδείαν. Ὡς ἐξῆς δὲ ἡ εἰσηγητικὴ ἔκθεσις τῶν νομο-
 σχεδίων τούτων δικαιολογεῖ τὸν θεσμόν τῶν ἡμιημερησίων scho-
 λείων. «Διὰ πᾶσαν χώραν, ἔχουσιν κατατετμημένον τὸν πληθυ-
 σμὸν τῆς εἰς πλείστας ὄσας κώμας ἀπὸ 500 κατοίκων μέχρι 100
 καὶ κάτω τούτων, τὰ ἡμιημερήσια σχολεῖα εἶναι ἀνάγκη ἀναπό-
 δραστοι. Ἄν δὲ λαοί, διακρινόμενοι ἐπὶ οἰκονομικῇ εὐρωστίᾳ, θεω-
 ροῦσι σπατάλην ματαίαν τὸν διορισμὸν διδασκάλων ἐν ἐκάστη τοι-
 αύτῃ κώμῃ καὶ προσφεύγουσιν εἰς τὴν σύστασιν τῶν περὶ οὗ ὁ λό-
 γος σχολείων, πόσῳ μᾶλλον ἐπιβάλλεται τοῦτο εἰς ἡμᾶς, ὧν οὔτε
 τὰ δημόσια οὔτε τὰ δημοτικὰ οἰκονομικὰ εὐρηνται ἐν ἀνθηρᾷ κα-
 ταστάσει; Μόνον διὰ τῶν ἡμιημερησίων σχολείων θὰ κατωρθοῦ-
 μεν νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ εἰς τὰς κώμας,
 τὰς ἔχουσας ἀπὸ 200—300 κατοίκων, αἵτινες, ἀνερχόμενοι εἰς 646
 τὸν ἀριθμὸν, στεροῦνται συνήθως σχολείων. Εἶναι τοῦτο ἐν γεν-
 ναῖον ἄλμα, ὅπερ βεβαίως δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν ν' ἀποτολμήσωμεν
 ἄνευ τῶν ἡμιημερησίων σχολείων. Ἡμεῖς ἀποκρούομεν τὸ νῦν κρα-
 τοῦν σύστημα, καθ' ὃ πανταχοῦ καὶ ἀδιακρίτως συνιστῶνται scho-
 λεῖα διὰ δύο ἢ πλείονα γειτονικὰ χωρία, εὐρίσκονται δ' ἐπιθεωρη-

ταὶ ἐξαναγκάζοντες τοὺς γονεῖς ν' ἀποστέλλωσι τὰ τέκνα των εἰς τὸ σχολεῖον, καίτοι ἀπέχον ἡμίσειαν ὥραν καὶ πλέον τῆς κατοικίας των. Ἡ μακρόθεν φοίτησις εἰς τὰ σχολεῖα, ἐπιτρεπομένη ἐπὶ κωμῶν, ἐχουσῶν κατοίκους κάτω τῶν 200, καὶ τοιαῦται εἶναι περίπου 1000, πρέπει νὰ εἶναι αὐτοπροαίρετος καὶ οὐχὶ ἐξαναγκαστή. Εἶναι τι ἀπάνθρωπον νὰ ἐκβιάζεται ὁ πατήρ ὅπως ἀποστέλλῃ τακτικῶς τὸ τέκνον του εἰς σχολεῖον, λειτουργοῦν ἐν ἑτέρᾳ κώμῃ ἐν ὥρᾳ χειμῶνός τε καὶ θέρους. Ὑποχρεωτικὴ ἢ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ εἶναι μόνον διὰ τὰ παιδιά, τὰ οἰκοῦντα ἐν αὐτῇ τῇ ἑδρᾷ τοῦ σχολείου. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη ἀπόλυτος νὰ συσταθῶσιν ὅσον οἶόν τε πλείω σχολεῖα ἔστωσαν ταῦτα καὶ ἡμιημερήσια». Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη θεωρητικῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ στηριχθοῦν τὰ ἡμιημερήσια σχολεῖα, εἰς τὴν πραγματικότητα θὰ ἦσαν ἀνεφάρμοστα, διότι θὰ ἔπρεπεν ὁ διδάσκων εἰς αὐτὰ διδάσκαλος νὰ εἶναι περισσότερον ἀπὸ ἄνθρωπος διὰ νὰ ἀντέχῃ εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν ἐργασίαν.

Τὰ γραμματεῖα ἰδρύνοντο εἰς χωρία, ἀριθμοῦντα 20—50 μαθητάς, διηροῦντο δὲ εἰς πρωτοβάθμια, ἂν εἶχον 36—50 μαθητάς καὶ δευτεροβάθμια ἂν εἶχον 20 — 35.

Τὰ μονοτάξια δημοτικὰ σχολεῖα ἰδρύνοντο εἰς κώμας, ἀριθμούσας 51—80 μαθητάς, διηροῦντο δὲ καὶ ταῦτα εἰς πρωτοβάθμια, ἂν εἶχον ὑπὲρ τοὺς 65 μαθητάς καὶ δευτεροβάθμια ἂν εἶχον 51—65.

Κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν νομοσχεδίων τὰ μονοτάξια σχολεῖα συνήντησαν μεγάλην ἀντίδρασιν εἰς τὴν Βουλὴν. Ὁ εἰσηγητὴς τῶν νομοσχεδίων ὡς ἐξῆς ἐδικαιολόγησεν ἐν τῇ αἰτιολογικῇ του ἐκθέσει τὴν δημιουργίαν αὐτῶν· «τὸ πρᾶγμα δὲν αὐτοσχεδιάζεται νῦν τὸ πρῶτον παρ' ἡμῶν. Ἀπαντᾷ ἤδη καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ὑπὸ τὸ κρατοῦν σύστημα, μάλιστα δὲ ὑπὸ τὸ τοῦ νόμου τοῦ 1892, εἰ καὶ οὐχὶ οὕτω τελείως διερρυθμισμένον, ὡς ἐν ἄλλαις χώραις, μᾶλλον τῆς ἡμετέρας προηγμέναις, οἷαι αἱ Σκανδιναυικαὶ καὶ αὐτὴ ἡ Πρωσσία, ἐν αἷς λειτουργοῦσι κάλλιστα καὶ τὰ ἡμιημερήσια σχολεῖα. Εἶναι τοῦτο ζήτημα ὠρολογίων καὶ ἀναλυτικῶν προγραμμάτων τῶν μαθημάτων τῶν διαφόρων σχολείων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων εὐκολον καθίσταται εἰς ἕκαστον διδάσκαλον νὰ διδάσκῃ τρεῖς μῆθη-

τάς καί τῶν ἑπτὰ τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἐντός μιᾶς καί τῆς αὐτῆς αἰθούσης καί δὴ οὐ μόνον ἐν μιᾷ καί μόνῃ, ἀλλὰ καί ἐν δυοῖν διαφόροις κώμαις, πρὸ μεσημβρίας μὲν ἐν τῇ μιᾷ, μετὰ μεσημβρίαν δὲ ἐν τῇ ἄλλῃ. Ἴδου δὲ πῶς γίνεται τοῦτο. Ἐπὶ τῶν ἠνωμένων ἀδιαιρέτων σχολείων, ὡς καλοῦνται τὰ μονοτάξια ἐν τῇ σχολικῇ γλώσσῃ, οἱ μαθηταὶ παρευρίσκονται πάντες ἐν τῇ διδακτηρίῳ αἰθούσῃ καθ' ὅλας τὰς ὥρας τοῦ προγράμματος, ἢ κατὰ τὰς πλείστας, ἢ τοὶ κατ' ἄλλας μὲν ὥρας παρευρίσκονται οἱ τῶν ἀνωτέρων, κατ' ἄλλας δὲ οἱ τῶν κατωτέρων τάξεων μαθηταί. Αἱ τάξεις συνεννοῦνται ἀνὰ δύο ἢ τρεῖς ἀποτελοῦσαι ἐν ὅλῳ δύο ἢ τρία τμήματα, ἐξ ὧν τὸ ἐν διδάσκεται ἀμέσως ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, ἐνῶ τὰ ἄλλα ἀσχολοῦνται εἰς σιωπηλὰς λεγομένας ἐργασίας, οἷαι ἡ λύσις προβλημάτων, ἡ καλλιγραφία, ἡ ἀντιγραφή ὠρισμένου τεμαχίου ἐκ τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου, ἡ ἰχνογράφησις σχεδίου τινὸς καί τὰ παρόμοια. Αἱ ὥραι τῶν τοιούτων ἐργασιῶν ποικίλλουσι διαρκοῦσαι ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν ἢ ἐπὶ πλέον ἢ ἐπὶ ἔλαττον κατὰ τὸ εἶδος τοῦ μαθήματος. Περαιτουμένης τῆς ἀμέσου διδασκαλίας τοῦ ἐνὸς τμήματος μεταβαίνει ὁ διδάσκαλος εἰς τὴν τοῦ ἑτέρου, τῶν λοιπῶν τμημάτων ἀσχολουμένων σιωπηλῶς, ὡς ἀνωτέρω. Μαθήματα ἐπιτρέποντα τὴν περὶ τῆς ὁ λόγος διδασκαλίαν ἐνὸς ἐκάστου τμήματος εἶναι τὰ θρησκευτικά, ἡ ἱστορία, ἡ γεωγραφία, ἡ φυσικὴ ἱστορία, ἡ γυμναστικὴ, ἡ μουσικὴ καί τὰ παρόμοια. Τὸ ἠνωμένον ἢ ἀδιαιρέτον σχολεῖον ἔχει καί τὰ πλεονεκτήματά του. Κατ' αὐτὸ ἐκφαίνεται μᾶλλον ὁ οἰκογενειακὸς χαρακτήρ τοῦ σχολείου, διευκολύνεται δὲ ὁ στενὸς σύνδεσμος μετὰξὺ μαθητῶν καί διδασκάλου καί κατορθοῦται ἐνότης τοῦ σχολικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ προγράμματος ἐπαφίεται εἰς ἓν πρόσωπον· ὁ μαθητὴς ἐθίζεται εἰς τὸν διδάσκαλον, ὅστις ἐξακριβοῖ τὰς ἐλλείψεις καί τὴν ἀτομικότητα αὐτοῦ καθόλου, ὅπερ σπουδαιότατον διὰ τὴν διδασκαλίαν καί ἀγωγὴν, αἵτινες οὕτω συμβαδίζουσι τελεσφόρως. Ἡ ἐνασχόλησις μὲ ὀλιγωτέρους μαθητάς ἐν μονοταξίσι σχολείοις ἀποφέρει ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην καρπούς κρείττονας ἢ μὲ περισσοτέρους ἐν πολυταξίσι. Ἐν ἐκείνοις προάγεται μᾶλλον ἢ αὐτενέργεια τῶν μαθητῶν, ὅπερ εἶναι μέγιστον πλεονέκτημα τῶν μονοτα-

ξίων σχολείων». Ἐν δὲ τῇ ἀγορεύσει του εἶπε σχετικῶς τὰ ἑξῆς· «Ἀπορία, κύριοι, γεννᾶται παρά πολλοῖς, πῶς θὰ κατορθῶται ὑφ' ἑνὸς μόνου διδασκάλου νὰ διδάσκωνται ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ οἱ μαθηταὶ ἑπτὰ διαφόρων τάξεων. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀπορία κινεῖ τὸ μείδιμα παρά τοῖς ἐπαίευσιν· ἀλλ' ἐπειδὴ προβάλλεται αὕτη, ὡς προεῖπον, παρά πολλῶν, παρατηρῶ, νῦν, ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι τόσοσύν δυσκατόρθωτον, ὅσον φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως. Τὰ σχετικά, κύριοι, ὠρολόγια καὶ ἀναλυτικὰ προγράμματα τῶν μαθημάτων διευκολύνουσι τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε πᾶς διδάσκαλος καὶ αὐτοὶ οἱ γραμματισταὶ νὰ μὴ ἀπαντῶσι πολλάς δυσχερεῖς κατ' αὐτήν. Αἱ ἑπτὰ τάξεις ὑποδιαιροῦνται εἰς τρία τμήματα, ὧν ἕκαστον διδάσκεται ἀπὸ κοινοῦ, καθ' ὃν χρόνον τὰ ἄλλα τμήματα ἀσχολοῦνται σιωπηλῶς εἰς λύσεις προβλημάτων, εἰς τὴν καλλιγραφίαν καὶ ἰχνογραφίαν ἢ εἰς τὴν ἀντιγραφὴν κειμένων. Τὰ μονοτάξια σχολεῖα ἔχουσι τὸ μέγα πλεονέκτημα, ὅτι εἰς καὶ ὁ αὐτὸς διδάσκαλος παραλαμβάνει τὸν μαθητὴν ἀπὸ τῆς κατωτάτης διδάσκει μέχρι τῆς ἀνωτάτης τάξεως, οὕτως ὥστε καὶ αὐτὸς νὰ ἐξοικειῶται πρὸς τὴν ἀτομικότητα τῶν μαθητῶν καὶ νὰ διαπλάττη ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸν χαρακτήρα του, ὡς οἱ πάλαι διδάσκαλοι τοῦ Γένους, καὶ οἱ μαθηταὶ νὰ ἐξοικειῶνται πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ διδασκάλου. Ἴδου διατί, κύριοι, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γερμανίᾳ ἔχουσι περὶ πολλοῦ τὰ μονοτάξια σχολεῖα. Ἐν αὐτῇ, εἰς τῶν ἐπιφανεστάτων παιδαγωγικῶν ἀνδρῶν, ὁ Keller, ἐδημοσίευσεν ἰδιαιτέραν περὶ τούτου μονογραφίαν, ἐν ἣ ἐκθειάζει «τὸ μονοτάξιον σχολεῖον ὡς πρότυπον σχολεῖον τοῦ Γερμανικοῦ Λαοῦ».

Βεβαίως τὰ μονοτάξια σχολεῖα ἔχουν καὶ τὰ πλεονεκτήματά των. Τὰ μειονεκτήματα ὅμως αὐτῶν εἶναι τόσα, ὥστε μόνον ἢ ἀνάγκη νὰ δικαιολογῆ τὴν ὑπαρξίν των. Ἰδίως πρὸς ἡμῖν, λόγῳ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν φοιτῶντων εἰς τὰ μονοτάξια σχολεῖα μαθητῶν καὶ τοῦ ἀκαταρτίστου τοῦ διδακτικεῦ προσωπικοῦ, ἢ ἀπόδοσις τῶν σχολείων τούτων εἶναι ἐλαχίστη.

Εἰς τὰ μονοτάξια δημοτικὰ σχολεῖα ἐπετρέπετο ἡ συμφοίτησις ἀρρένων καὶ θηλέων. Διτάξια δημοτικὰ σχολεῖα, ἔπου ὁ ἀριθμὸς

τῶν μαθητῶν ὑπερέβαινε τοὺς 80, τριτάξια ὅπου ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ὑπερέβαινε τοὺς 150, τετρατάξια, ἂν ὑπερέβαινε τοὺς 200, πεντατάξια, ἂν τοὺς 250, ἑξατάξια, ἂν τοὺς 300 καὶ ἑπτατάξια, ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ὑπερέβαινε τοὺς 350.

Τὰ νομοσχέδια τοῦ Εὐταξία, ὡς γνωστὸν, δὲν ἐψηφίσθησαν. Ἰσχυροῦσεν ἐπομένως ὁ νόμος ΒΤΜΘ' μέχρι τοῦ 1905, ὅτε διὰ τοῦ νόμου, Γ4Η' ἐτροποποιήθη ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο. Κατ' αὐτὸν τὰ σχολεῖα τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως διηροῦντο εἰς δύο κατηγορίας, τὰ κοινὰ καὶ τὰ πλήρη. Καὶ τὰ μὲν κοινὰ ἀπετελοῦντο ἀπὸ 4 τάξεις, τὰ δὲ πλήρη ἀπὸ ἑξ. Καὶ ὁ νόμος δηλ. οὗτος διετήρησε τὸ ἄτοπον τοῦ προηγουμένου νόμου, ν' ἀναγνωρίζη τούτεστι δύο ἐπιπέδη γενικῆς μορφώσεως καὶ νὰ καταδικάζη μέρος τοῦ λαοῦ εἰς ἑλλιπῆ μόρφωσιν.

Τὰ κοινὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἦσαν μονοτάξια, δηλ. μὲ ἓνα διδάσκαλον, ἰδρύνοντο δὲ εἰς ἅ μέρη ὑπῆρχον πρὸς φοίτησιν 15 τοῦλάχιστον μαθηταί. Τὰ πλήρη ἦσαν μονοτάξια, ἂν ἐφοίτων 50—80 μαθηταί, διτάξια, ἂν 81—130, τριτάξια, ἂν 131—200, τετρατάξια ἂν 201—250, πεντατάξια, ἂν 251—300 καὶ ἑξατάξια ἂν 301—350.

Τὰ νομοσχέδια τοῦ 1913 παρεδέχοντο μόνον πλήρη δημοτικὰ σχολεῖα μὲ ἑξ τάξεις. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν εἰς διαφόρους κατηγορίας διάκρισιν αὐτῶν, ἐλάμβανον ὡς βάσιν τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν μαθητῶν μὲ τὸν νόμον Γ4Η'.

Μὴ ψηφισθέντων τῶν νομοσχεδίων τοῦ 1913, ὁ νόμος Γ4Η' ἰσχυεῖν μέχρι τοῦ 1921, ὅτε διὰ τοῦ νόμου 2858 (ἄρθρ. 2 ἐδ. 1) τὰ κοινὰ σχολεῖα ἀφωμοιώθησαν πρὸς τὰ μονοτάξια πλήρη. Νόμῳ λοιπὸν ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις ἐγένετο ἑξαετής. Ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ διετηρήθησαν ἐν ἰσχύϊ αἱ διατάξεις τοῦ νόμου, Γ4Η', αἱ ὁποῖαι ἐφηρμόσθησαν μέχρι τοῦ νόμου 4379 τοῦ 1929, ὅστις ἰσχύει ἀκόμη.

Καὶ ὁ νόμος οὗτος ἀνεγνώρισε τὸ μέχρι τότε κρατοῦν σύστημα τῆς ὀργανώσεως τῶν δημοτικῶν σχολείων. Ἀνεγνώρισε τούτεστι ἑξαετῆ στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν μὲ τὰς διακρίσεις τοῦ νόμου Γ4Η' καὶ μὲ βάσιν τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν μαθητῶν. Μάλιστα ὑπελήφθη κατὰ τι τοῦ νόμου τούτου, διότι διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν σχολείου τινὸς

ὡς μονοτάξιον κλπ. Ἐνῶ ὁ νόμος Γ, 4Η' λαμβάνει ὡς βάσιν τὸν ἀριθμὸν τῶν φοιτῶντων μαθητῶν, ὁ νόμος 4397 λαμβάνει τοὺς ἐξετάσθεντας μαθητάς, οἱ ὅποιοι πάντοτε εἶναι ὀλιγώτεροι τῶν φοιτῶντων. Μόνον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ σχολεῖα τῶν ξενοφώνων συνοικισμῶν ἐσημείωσε πρόοδον. Διὰ τὴν ὑπαρξιν μονοταξίου σχολείου εἰς τοὺς συνοικισκοὺς τούτους ἐζήτησε 15—40 μαθητάς, διταξίου 41—80, τριταξίου 81—120, τετραταξίου 121—160, πενταταξίου 161—200 καὶ ἑξαταξίου 201—250, ἐχορήγησε δὲ τὴν δυνατότητα ὅπως διὰ διατάγματος ἐπεκταθῆ καὶ εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἡ διάταξις αὕτη. Ἐννοεῖται, ὅτι ἕως σήμερον οὐ μόνον εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα δὲν ἐφηρμόθη αὕτη, ἀλλ' οὐδὲ εἰς τοὺς ξενοφώνους συνοικισμοὺς.

Γενικῶς τὸν νόμον 4397 χαρακτηρίζει συντηρητικότης ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διάρκειαν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως. Ὁ νόμος τοῦ 1834 ὠριζεν αὐτὴν ἑπταετῆ. Εἶνε ἀληθές, ὅτι δὲν ἐφηρμόσθη καθ' ὁλοκληρίαν ἡ διάταξις τοῦ αὐτῆ. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει ἔθεσε τὴν ἀρχὴν ἑπταετοῦς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καὶ ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐπέδρασεν ὅπωςδῆποτε εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν. Τὰ νομοσχέδια τοῦ 1899 ἠθέλησαν πάλιν ἑπταετῆ αὐτὴν τοῦτο δὲ σημαίνει, ὅτι ἡ κοινὴ συνείδησις εἶχε πῶς ἀπομονώσει τὴν ιδέαν ταύτην. Ἄλλως τε ἐλειτούργουν καὶ πρὸ τῶν νομοσχεδίων τούτων ἑπτατάξια δημοτικὰ σχολεῖα, ὡς εἶναι τὰ ἰδρυθέντα ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ διατάγματος τοῦ 1882. Ὡς δικαιολογίαν τῆς ἐμμονῆς τοῦ εἰς τὴν ἑξαετῆ ἐκπαίδευσιν ὁ νόμος 4397 φέρει, ὅτι «δὲν δυνάμεθα νὰ ὠθήσωμεν περαιτέρω τὴν γενικὴν μόρφωσιν πρὶν ἢ ὀργανώσωμεν ἀρτίως τὸ ἑξαετὲς τοῦτο δημοτικὸν σχολεῖον». Ἄλλὰ νομίζομεν, ὅτι δὲν εἶναι ἐπαρκῆς ἡ δικαιολογία αὕτη. Τὸ ἑξαετὲς δημοτικὸν σχολεῖον ἐλειτούργει ἐν Ἑλλάδι συστηματικῶς ἀπὸ τοῦ 1892, ἀπὸ τοῦ 1921 δὲ κατέστη γενικόν. Εἰς τὰς νέας χώρας ἀνέκαθεν ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις ἦτο ἑξαετής, ὁμοίως δὲ εἰς τὰς ὑποδούλους χώρας, ἐξ ὧν προῆλθον οἱ πρόσφυγες ἴσχυεν ἑξαετής δημοτικὴ ἐκπαίδευσις. Ἐπομένως ζήτημα ὀργανώσεως τῶν ἑξαταξίων δημοτικῶν σχολείων δὲν ὑπῆρχε. Πλέον δικαιολογημένα θὰ ἦσαν τὰ ἐπιχειρήματα, ὅτι ὁ λαὸς μετὰ δυσφορίας θὰ ὑπεδέχετο ὑποχρεωτικὴν ἑπταετῆ δημο-

τικήν ἐκπαίδευσιν, ὅτι δὲν ὑπῆρχε κατάλληλον διδακτικὸν προσωπικὸν καὶ ὅτι τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Κράτους δὲν ἐπέτρεπον τὴν ἐπιβάρυνσιν, ἣτις κατ' ἀνάγκην θὰ ἐπήρχετο. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα δὲν ἦσαν ἱκανὰ διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐπέκτασιν εἰς ἑπταετῆ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσέως. Ἡ κοινὴ γνώμη, ὅπως καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, εἶχε συνηθίσει εἰς τὴν αὔξησιν ταύτην. Φρονοῦμεν δέ, ὅτι μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν σύγχρονον κατάργησιν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων, μετὰ χαρᾶς θὰ ἀπεδέχετο αὐτήν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ προσωπικὸν βεβαίως θὰ εἶχε κάποιαν δυσχέρειαν καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν καὶ ὡς πρὸς τὴν ποιότητα αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦ προσωπικοῦ ἠδύνατο νὰ κανονισθῆ εὐκόλως διὰ τῆς ἀναλόγου διαρρυθμίσεως τοῦ προγράμματος τῶν διδασκαλείων καὶ διὰ τῆς κατ' ἀρχὰς χρησιμοποιοῦσεως τῶν 2000 περίπου πτυχιούχων δημοδισκάλων, οἵτινες παραμένουν ἐκτὸς θέσεως. Καὶ τὸ οἰκονομικὸν δὲ δὲ μέρος θὰ ἠδύνατο νὰ παρακαμφθῆ διὰ συνδυασμένης καταργήσεως γυμνασίων, ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ οἰκεῖον μέρος.

4. ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗ ΦΟΙΤΗΣΙΣ

Τὸ ὑποχρεωτικὸν τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσέως ἐνομοθετήθη εὐθύς ἀπὸ τοῦ 1834. Κατὰ τὸ ἄρθρ. 6 τοῦ ἀπὸ 6)18 Φεβρουαρίου 1834 νόμου. «Ὅλοι οἱ εἰς δῆμον, ἔχοντα σχολεῖον δημοτικόν, ἀνήκοντες παῖδες ἀπὸ τοῦ 5 συμπληρουμένου μέχρι τοῦ 12 συμπληρουμένου ἔτους τῆς ἡλικίας των, χρεωστοῦν νὰ φοιτῶσιν εἰς τὸ σχολεῖον. Εἰς γονεῖς μὴ ὑποχρεοῦντας τὰ τοιαύτης ἡλικίας τέκνα των νὰ φοιτῶσιν εἰς τὸ σχολεῖον, ἐπιβάλλεται δι' ἐκάστην ὥραν ἀπουσίας τοῦ παιδὸς ἀπὸ τὸ σχολεῖον πρόστιμον ὄχι ὀλιγώτερον τῶν δέκα λεπτῶν, μὴ ὑπερβαῖνον δὲ τὰς πενήτηκοντα δραχμάς. Διὰ τοὺς ἑβδομάδας ἢ καὶ μῆνας λείψαντας παῖδας ἀπὸ τὸ σχολεῖον, ἐπαυξάνεται ἡ ἄνω ποινὴ διὰ τῆς ἀναλόγως βραδυτέρας αὐτῶν ἀπολύσεως ἀπὸ τὸ σχολεῖον». Κατὰ δὲ τὸ ἄρθρ. 7 ἀπαλλάσσονται τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως «ἔσοι παῖδες α) διδάσκονται εἰς ἄλλο τι σχολεῖον ἢ ἀγωγῆς κατάστημα (παιδοτροφεῖον), β) διδάσκονται τὰ ἀπαιτούμενα εἰς ἰδιαιτέρον διδάσκαλον